De context

Het tijdskader

Na de val van het West-Romeinse rijk op het einde van de 5de eeuw kwam er chaos in West-Europa. Door het wegvallen van de Romeinse structuren ontstonden vele kleinere staten die met elkaar in oorlog raakten, waardoor een algemeen gevoel van onveiligheid. De grote wegen of heirbanen van de Romeinen werden niet meer onderhouden en verdwenen. Hierdoor kon de vorst nog moeilijk grote gebieden controleren. Orde en stabiliteit vielen weg. De toenmalige steden en handel hadden veel te lijden onder deze chaos. Men kan stellen dat een periode van stilstand of zelfs achteruitgang was aangebroken. Door de afname van stedelijke handelsactiviteiten kwam de focus meer te liggen op kleine landbouwuitbatingen op het platteland. Deze agrarische samenleving was kenmerkend voor de eerste helft van de Middeleeuwen, zeg maar van circa 500 tot 1000.

De bijna volledige vervanging van de agrarisch-stedelijke cultuur door een zelfvoorzienende landbouwcultuur met van een heer of belangrijke abdij afhankelijke landarbeiders, wordt het hofstelsel genoemd. De mensen woonden op een domein of hof omdat zij nu eenmaal bescherming zochten voor zichzelf en ze wilden vermijden dat hun oogst door plunderaars werd ontvreemd. Hierbij werden deze landarbeiders aanzien als horigen. Zij hoorden bij het land van de heer en moesten werken op zijn land. De verbeterde landbouwtechnieken in veilige omstandigheden zorgden wel voor meer opbrengst en zelfs landbouwoverschotten. Hierdoor werd ruimte gecreëerd voor ambachtslieden als timmermannen, smeden, wevers, enzovoort. Het gevolg was een vernieuwde handel in zowel landbouwproducten als technische goederen. Die handel ontstond op plaatsen waar vroeger al steden waren of in nieuwe steden op geografisch interessante locaties. Deze steden waren in het leenstelsel eigendom van een leenheer en die wou uiteraard een graantje meepikken van de rijkdom van deze steden. Die verkozen echter hun handel zelf te beheren en opteerden voor meer vrijheid. In ruil voor belastingen verkregen ze eigen rechtspraak en bestuur. Door het floreren van de steden trokken meer en meer landbouwers naar de stad. Zij konden zich onttrekken aan de status van horige wanneer ze één jaar en één dag in een stad hadden geleefd zonder dat hun heer hen hierop had aangesproken. Inwoners van een stad werden burgers of poorters en meer en meer maakten gegoede handelaars er de dienst uit.

Na de lange periode van chaos kregen de toenmalige vorsten het moeilijk om hun hegemonie te vrijwaren. Om deze onbestuurbaarheid tegen te gaan, was in de 9de eeuw het feodaal systeem in het leven geroepen. De vorsten deelden hun land op en leenden hun macht uit aan leenmannen. Deze moesten trouw zweren aan de vorst als hun leenheer en bestuurden voor hem delen van het land. Wel moesten zij hem helpen bij het voeren van oorlog. Na het overlijden van de leenman kwam het leen terug in handen van de leenheer, waarna hij het weer aan iemand anders kon uitlenen. Na verloop van tijd gingen die leenmannen zelf ook delen van het hun ter beschikking gestelde land verder uitlenen aan diverse personen. De leenman werd alzo zelf leenheer. Kenmerkend voor het leenstelstel was het zogenaamde leenverhef. Bij het in het bezit nemen van een leengoed legde de leenman de eed van hulde en trouw af aan de leenheer en werd een symbolisch bedrag betaald. Tijdens de Middeleeuwen evolueerde het systeem zodat de leenmannen hun leen als erfelijk gingen beschouwen. Overdracht aan een van de erfgenamen bij overlijden van de leenman of zelfs verkoop van het leen werd daardoor mogelijk, zolang het leenrecht maar werd betaald. Het leenstelsel hield op te bestaan bij de Franse Revolutie.

Het Ancien Regime is de vorm van samenleving vanaf midden 15de eeuw tot aan de Franse Revolutie van 1789. Een kenmerk was de absolute macht van de vorst zonder inmenging van parlementen. Bovendien genoot hij het zogenaamde goddelijk recht. Volgens dit recht kreeg de vorst de macht rechtstreeks van God en was hij geen verantwoording aan derden verschuldigd. Het Ancien Regime was een gestructureerde standensamenleving. Aan de top hiervan stond de vorst, daaronder kwamen de geestelijkheid en de adel. De plattelandsgemeenschap had geen enkele zeggenschap, maar de stedelijke burgerij kende op de duur wel vertegenwoordiging. Naar het einde van de 18de eeuw toe werden echter nieuwe begrippen gelanceerd zoals vrijheid van denken en de gelijkheid van iedereen. Bovendien moesten wetten en bestuur op ratio worden gebaseerd. Uiteindelijk zou dit leiden tot de Franse Revolutie en het einde van het Ancien Regime. Deze ommekeer bracht vele wijzigingen met zich mee. Instellingen als het Land van Bornem en de heerlijkheden werden opgeheven en vervangen door een lokaal bestuursmodel. De plaatselijke vierscharen met hun gewoonterecht moesten plaats ruimen voor centraal bestuurde gerechtshoven met een nationaal rechtssysteem. De burgerlijke stand werd ingevoerd ter vervanging van de parochieregisters. En de wirwar van plaatselijke maatstelsels werd afgeschaft en vervangen door het metriek stelsel.

Het ontstaan van het Land van Bornem

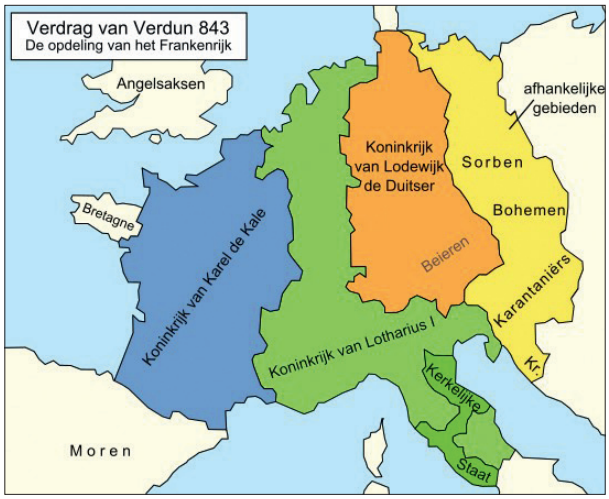

Opdeling bij het Verdrag van Verdun

Het grondgebied van Bornem lag in de 8ste en 9de eeuw in de Brabantgouw, deel van het Duitse Keizerrijk, met in onze regio de Schelde als westgrens. Ondanks de gouw kerkelijk onder twee bisdommen ressorteerde, werd ze toch beschouwd als een geografische eenheid met een bevolking die een bepaald identiteitsgevoel had ontwikkeld. Bij het Verdrag van Verdun werd het Europese rijk van Karel de Grote in drie verdeeld. Het West-Frankische rijk werd toegewezen aan Karel de Kale met in het noorden de Schelde als oostgrens. Het Oost-Frankische rijk kreeg Lodewijk de Duitser als heerser. Het Middenrijk of Lotharingen kwam in handen van Lotharius. De Brabantse gouw was onderdeel van Lotharingen. Na een verdere opsplitsing werd de Brabantgouw deel van Neder-Lotharingen.

Omstreeks 879-883 werden door de Vlaamse graaf Boudewijn II verdedigingsburchten opgetrokken tegen de invallen van de Noormannen. Eerst als vluchtoorden voor de bevolking deden ze later meer en meer dienst als centra van bestuur, justitie en militaire doeleinden. Het is mogelijk – directe bewijzen zijn hiervan niet gevonden – dat in die periode ook in Bornem langs de toenmalige Schelde een burcht werd opgericht. Die kan echter niet gebouwd zijn in opdracht van de Vlaamse graaf aangezien die toen nog geen zeggenschap had op de rechteroever van de Schelde.

In de 10de eeuw stelden de Ottonen, de Saksische vertegenwoordigers van keizer Otto II, een op Vlaanderen gerichte grensversterking in langs de Schelde bestaande uit de markgraafschappen Valenciennes, Ename en Antwerpen. Het was de bedoeling aanvallen van de Franse koning en de graaf van Vlaanderen af te slaan. Eén stuk langs de Schelde bleef onbeschermd, namelijk het gebied tussen de Dender- en Dijlemonding of de omgeving van Dendermonde en Bornem. Het Land van Bornem moet bijgevolg al in het begin van de 11de eeuw uit de Brabantse gouw zijn gelicht. Dit paste in de veroveringsstrategie van de Vlaamse graaf, die met de Landen van Aalst, Dendermonde en Bornem zekerheid verwierf op gebruik van de Schelde. Tussen de gewijzigde territoriale toestand en de uiteindelijke validering ervan verliep echter heel wat tijd. Pas in 1056 werd de Vlaamse graaf Boudewijn V door de Duitse keizer beleend met de veroverde gebieden langs de oostkant van de Schelde, waaronder het Land van Bornem. De verovering van de gebieden over de Schelde betekende dat een gedeelte van Vlaanderen, het zogenoemde Rijks-Vlaanderen, nu in leen werd gehouden van de Duitse keizer. Als reactie tegen de markgraafschappen richtte de graaf van Vlaanderen burggraafschappen op. Kort na de eerste millenniumwisseling werd Lambrecht I, een edelman die heel loyaal was aan de Vlaamse graaf, burggraaf van Gent. Zo'n twee eeuwen bleef dit ambt in handen van het geslacht van Lambrecht I. Tegelijk waren ze heer van het kasteel van Bornem. De opvolger als heer van Bornem was de Gentse burggraaf Folkaard I (1031/1034–1073/1074), zoon van Lambrecht I. Dat blijkt uit een schenkingsoorkonde uit 1100 van de latere burggraaf Wenemar I waarin deze verwijst naar zijn grootvader Folkaard die verschillende beschikkingen maakte voor de kerk van Bornem. Uit de oorkonde blijkt dat Folkaard het recht had om priesters te benoemen in Bornem, Nattenhaasdonk en Hingene omdat het onder zijn "*bannus*" of het recht om te bevelen viel. Deze oorkonde is tevens het eerste geschreven document waarin Bornem wordt vermeld.

Bornem werd – waarschijnlijk al kort na de uitbreiding van het Vlaamse territorium – een allodium of eigengoed van de Gentse kasteleins. Het bewijs hiervan vinden we in een oorkonde uit 1120 van bisschop Burchard die het klooster van Bornem in de abdij van Affligem deed opgaan. In deze akte wordt verwezen naar de stichting van het Bornemse klooster door burggraaf Wenemar I en de schenking van allodia en andere goederen door de burggraaf aan het klooster. Wenemar I beschikte in Bornem dus over allodia en het is waarschijnlijk dat het ganse Land van Bornem een allodium was. Dit werd nog bevestigd in een oorkonde uit 1139 waarin Hugo van Inckers, op dat ogenblik kastelein van Gent, verklaart dat hij het allodium Bornem via het erfdeel van zijn vrouw in handen had gekregen. Hugo III was de laatste kasteelheer van Bornem. Daarna, vanaf 1250, waren de graven van Vlaanderen kasteelheer in Bornem. Het Land van Bornem bleef echter een allodium, ditmaal in handen van de Vlaamse graven. Op 27 mei 1263 stond graaf Gwijde van Dampierre zijn allodia Geraardsbergen en Bornem met hun aanhankelijkheden af aan de prins-bisschop van Luik die het terug in leen gaf aan de graaf. Doordat de heren van Bornem – eerst de burggraven

van Gent en daarna de graven van Vlaanderen – samen met Dendermonde en Geraardsbergen hun eigendom bleven behouden, groeide stilaan het begrip van zelfstandige gebieden die niet onder het Duitse keizerrijk vielen en ook niet onder de Franse kroon. Zij behoorden tot het zogenaamde "*Eigendom Vlaanderen*" *of "La Flandre Propriétaire*". In het kasteelarchief vinden we een Franse nota op basis van een Latijnse tekst, voorzien van een zegel van het Luikse kapittel, met verwijzing naar brieven, gedateerd 1263, van Gwijde, graaf van Vlaanderen. Met deze brieven erkent Gwijde, zowel voor hemzelf als voor zijn opvolgers, dat hij de entiteiten Geraardsbergen en Bornem en hun afhankelijkheden als één leen houdt van Hendrik, bisschop van Luik, en dat hij die voorheen hield als "*franc allouef*" zijnde een eigendom verworven door erfenis vrij van elke verplichting of vergoeding.[1] Bovendien is op de achterzijde van een kaart van Vlaanderen uit 1633 door Hondius volgende tekst te lezen: "*La Flandre, au regard de son gouvernement, a esté autrefois divisée en trois parties, à scavoir la Flandre Gauloise qui appartenoit aux François, l'Imperiale qui obeissoit aux Empereurs, et la Proprietaire qui ne recognoissoit point d'autre Prince que les Comtes de Flandre. […] La Proprietaire ne relovoit ny du Roy de France, ny de l'Empereur mais s'obbeissoit seulement au Prince de Flandres. Elle contient trois villes avec leur ressort, à scavoir Dendermonde, Geersbergue et Bornheim. […] et Hamme, joignant laquelle est le pays de Bornheim, de là l'Escaut en tirant vers le Brabant, qui appartenoit autrefois au Bourg-maistre de Gand, auquel il y a trois bourgs, avec le chasteau de Bornheim, et entre iceux est Hinghene appartenant à la maison des Schettes Grobbendoncque.*" Hieruit kan blijken dat Bornem vroeger behoorde tot het zogenaamde "*Flandre Propriétaire*" en dat Bornem dus geen achterleen was van de Duitse vorst.

We zagen dat het Land van Bornem als entiteit is ontstaan in het begin van de 11de eeuw na de Vlaamse gebiedsuitbreiding naar het oosten. Dit Land bestond uit Bornem, Hingene, Nattenhaasdonk, Wintam, Eikevliet en Luipegem met Branst. Het werd in het noorden begrensd door de oude loop van de Schelde, in het oosten door de Rupel en in het zuidoosten door de Vliet. Mariekerke werd slechts later aan het Land van Bornem toegevoegd, met als grens met Sint-Amands een in de Schelde uitmondende beek.

Mariekerke in de Middeleeuwen

Het grondgebied van Mariekerke maakte sinds de 9de eeuw deel uit van Baceroth. Dat domein bevatte naast Mariekerke ook de plaatsen Sint-Amands, Baasrode en vermoedelijk Vlassenbroek en behoorde tot de bezittingen van de Sint-Amandusabdij gelegen te Saint-Amand-les Eaux in het noorden van Frankrijk. Daarvoor behoorde dit gebied tot de koninklijke domeinen.[2] Het Bacerothdomein wordt een eerste maal vermeld in een oorkonde van 22 juni 821 – dus nog vóór het Verdrag van Verdun – uitgaande van de toenmalige keizer Lodewijk de Vrome, zoon van Karel De Grote. Deze oorkonde is een bevestiging van de bezittingen van de abdij, waaronder dus ook Baceroth: "*In pago bractbatinse in loci nuncupatis Baceroth, Decla, Neonifio et Securiaco mansi XLVIII*". De abdij beschikte in de Brabantse gouw, in de plaatsen Baceroth, Dikkele, Ninove en Sirault over een grondoppervlak van 48 mansi. In een oorkonde van 830 van Karel de Kale wordt opnieuw gesproken van Baceroth, als zijnde een schenking van nieuwe domeinen aan de abdij. En ook in een oorkonde van 847 wordt Baceroth vermeld. In 899 wordt er opnieuw melding gemaakt van Baceroth door Karel de Eenvoudige. De 48 mansi uit de oorkonde van 821 werden toegewezen aan het convent van de abdij. Een ander gedeelte van het domein van Baceroth bleef eigendom van de seculiere abt van de abdij.

Toen de Vlaamse graven in de tweede helft van de 10de en begin 11de eeuw hun gebied uitbreidden, veroverden zij ook de regio waarin de Sint-Amandusabdij was gelegen. Het was Arnulf I die het gebied en de abdij annexeerde. In 952 liet hij de door de Noormannen zwaar beschadigde abdij restaureren en begiftigde ze met bepaalde goederen uit zijn domein. De abdij werd zo een Vlaamse grafelijke abdij en zou dat blijven tot omstreeks 1297. De graven van Vlaanderen oefenden na de uitbreiding van het Vlaamse gebied de voogdij uit over het Bacerothdomein, dat voortaan ook tot Rijks-Vlaanderen behoorde. Door de Vlaamse graven werd het domein opgesplitst waarbij Mariekerke onder het Land van Bornem kwam onder jurisdictie van de heren van Bornem. Vlassenbroek, Baasrode en Sint-Amands gingen over naar het Land van Dendermonde.

Maar is de bestaande interpretatie van de archivalia wel correct?[3] Dat Mariekerke, Sint-Amands en Baasrode tot het Baceroth-domein behoorden staat niet ter discussie. Dit blijkt immers uit de oude naamgeving van de drie dorpen: Baasrode zelf, Sint-Amands Basserode en Sinte-Marie Neder Basserode voor Mariekerke. Maar behoorden ze alle drie tot de Sint-Amandusabdij? De oorkonden van 821 en 847 vermeldden niet dat het hele grondgebied van deze plaatsen door de koning destijds aan de abdij zou geschonken zijn. Enkel 48 mansi werden geschonken uit de domeinen Baceroth, Dikkele, Ninove en Sirault. Hoeveel er hiervan gelegen waren in Baceroth is niet bekend. 48 mansi zijn omgerekend maximum 720 hectaren en kan dus onmogelijk betrekking hebben op de volledige oppervlakte van de drie dorpen. Meer zelfs, uit verder onderzoek van het abdijarchief blijkt dat er geen documenten zijn die de

abdij aan Mariekerke koppelen. Idem voor Baasrode-dorp. In die archieven wordt slechts melding gemaakt van Sint-Amands Baasrode, wat er kan op wijzen dat van de drie alleen Sint-Amands tot het abdijdomein behoorde. Enkel van dit dorp bleef de abdij eigenaar tot op het einde van het Ancien Regime en moest er steeds leenhulde aan de abdij worden gedaan door elke nieuwe heer van Sint-Amands. Tekenend hiervoor is dat de Keure van Sint-Amands uit 1266 mede werd ondertekend door een zekere "F" als abt van de Sint-Amandusabdij, waarschijnlijk slaande op Fulco die in dat jaar abt was. Een kleine veertig jaar daarvoor, in 1228, werd de Keure van Mariekerke verleend door Hugo II, burggraaf van Gent en zijn vrouw Oda en door hen alleen. Er is hier geen sprake van de abt van de Sint-Amandusabdij, wat zou kunnen worden verwacht als Mariekerke, net als Sint-Amands, tot de abdijgoederen had behoord. Ook in het omvangrijke kasteelarchief van Bornem hebben wij geen enkele verwijzing gevonden naar een eventuele band tussen Mariekerke en de Sint-Amandusabdij. Indien Mariekerke in 821 een schenking was van de koning als onderdeel van het Baceroth-domein dan is het heel ongewoon dat hiervan, zoals voor Sint-Amands wel het geval was, nergens melding wordt gemaakt in latere documenten van deze abdij. Ondanks de bestaande opinie dat Mariekerke ooit zou hebben toebehoord aan de Sint-Amandusabdij zijn hiervoor geen overtuigende bewijsstukken voorhanden. Ook voor Baasrode is dit het geval. Alleen voor Sint-Amands is de relatie onmiskenbaar.

Tenslotte nog dit. Volgens de overgeleverde theorie zou door de abdij een strook land naast de Schelde tussen Sint-Amands en Baasrode aan de hertogen van Brabant zijn afgestaan om er een los- en laadkaai aan te leggen. Het betreft de huidige Buggenhoutse Oude Briel. De vraag stelt zich of dit wel zo is: ondanks de honderden aanwijzingen over vissersactiviteiten en scheepvaartverkeer in Baasrode, Sint-Amands, Mariekerke en Branst was van dergelijke activiteiten op De Briel te Buggenhout weinig of geen sprake. Ook werd tot dusver geen bewijs gevonden dat de abdij dit gebied inderdaad zou hebben afgestaan.

Het kaartje hierbij geeft een schematische voorstelling van het Baceroth-domein en de Schelde in de 13de eeuw, met duidelijk de wig tussen Sint-Amands en Baasrode.[4] Dit gebied kennen we vandaag als Buggenhout-Briel en werd door de Brabantse hertogen ingepalmd om vanuit Brabant een rechtstreekse toegang te hebben tot de Schelde. Berdonk verwijst niet alleen naar het Beerdonkgebied tegen de Schelde, maar omvat naast Beerdonk zelf een groter deel van de latere parochie Branst. Een gedeelte van Beerdonk maakte bovendien deel uit van Mariekerke en zou wit moeten worden ingekleurd.

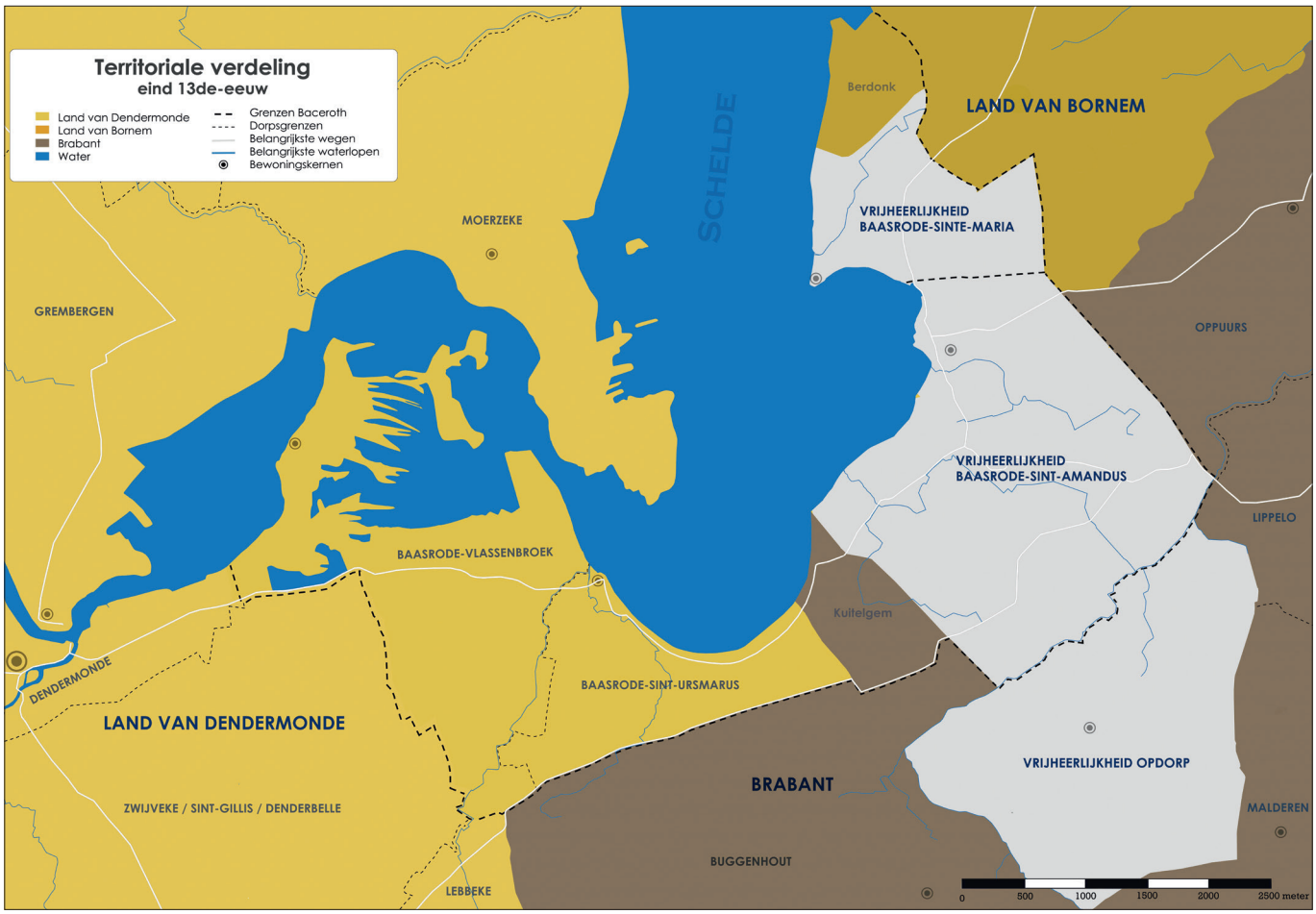

Voorstelling Baceroth-domein en Schelde einde 13de eeuw (© B. De Bondt)

Het ruimtelijk kader

Sinte-Marie Neder Basserode of Mariekerke

We zagen dat Mariekerke sinds de 9e eeuw deel uitmaakte van Baceroth, een winning op bos, heide en moeren. Op deze strook land, die zich uitstrekte langs de Schelde van Dendermonde tot Mariekerke, ontstonden vier parochies: Baasrode-Vlassenbroek, Baasrode-Sint-Ursmarus, Baasrode-Sint-Amands en Baasrode-Sinte-Marie.[5] Later is dit gebied uit elkaar gevallen wanneer Baasrode aan de heren van Dendermonde kwam en Mariekerke aan de kasteleins van Gent. In de Keure van Mariekerke van 1228 leest men "*villam de Baserode Sanctae Mariae*". Ook in andere oude geschriften van de 13de en 14de eeuw lezen we de naam Basserode of Sinte Marie Neder Basserode. Deze benaming vinden we terug tot in de 17de eeuw.

Het grondgebied van Mariekerke was voor 1806 ruimer dan tot aan de gemeentefusies van 1977. Een groot deel van de Beerdonkpolder in het huidige Branst-Bornem behoorde immers tot de jurisdictie van Mariekerke. In 1806 werd de gemeentegrens tussen Mariekerke en Bornem hertekend wat betekende dat Beerdonk niet meer in Mariekerke lag maar volledig deel uitmaakte van de gemeente Bornem. Dat een deel van Beerdonk onder Mariekerke viel, blijkt uit meerdere documenten. Jan Vanden Steene vermeldt in zijn rekening van 1324-1325 Beerdonk als een aanlegplaats van de vissers van Mariekerke. In 1373 wordt in een akte van verkoop tussen Katelijne Van Artevelde en haar man Jan De Scotelere aan Jurdane Sanders 21 bunders gelegen in "*Baerdonck binnen de parochie van Sente Marien Baesroden*" vermeld. Uit het "*Register der Metinge van de Hooghelanden van Bornhem ende Mariekercke vernieut anno 1640*" gemeten door landmeter Jeremias Semeelen, worden *"de landen liggende buitendycks te Scheldewaert eertijts Berdonck"* en *"de landen binnendycks in Berdonck, zoo verre de heerlyckheyt van Mariekercke haer bestreckt"* ingedeeld onder Mariekerke. In een denombrement ingediend door Pedro II Coloma in 1634,[6] blijkt dat de "*stad, haven en vrijheid van Sinte Marie Nederbasserode*" zich uitstrekte langsheen de Schelde vanaf de gracht die Mariekerke afscheidde van Sint-Amands tot aan Weert. De visserij in de polder van Beerdonk-Branst hoorde de baron toe. De baron van Bornem stelde de schout van Beerdonk aan, die echter zijn eed aflegde in handen van de baljuw van Mariekerke. Dat Mariekerke hier als "stad" wordt voorgesteld is niet gestoeld op enig bewijs.

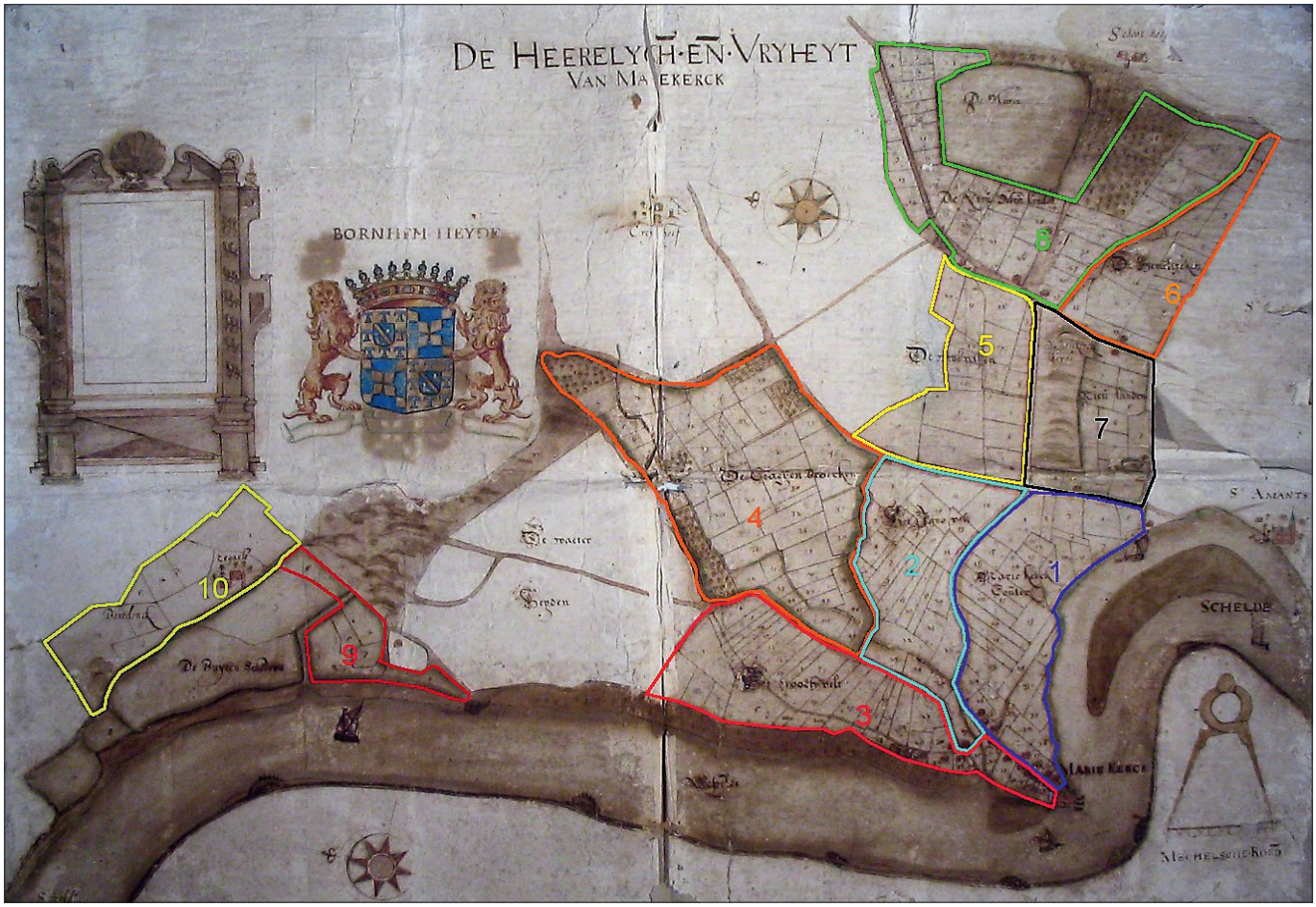

Semeelen (1637) - Algemeen overzicht van Mariekerke met links Beerdonk en de Eegaelhoeve (10) en rechts de Plaat of eiland tussen Mariekerke en Sint-Amands. Verder de andere partijen onderscheiden door Semeelen. (© Kasteel Bornem-bewerkt door auteur)

Uit de omschrijving als zou Mariekerke zich situeren tussen Sint-Amands en Weert zou kunnen blijken dat Mariekerke zich ononderbroken uitstrekte via een strook langs de Schelde tot tegen de vroegere gemeentegrens met Weert – vandaag de wijk Briel te Weert – waar de Oude Schelde in de huidige Scheldeloop uitmondde. De grens tussen Beerdonk en Weert is vandaag nog de Beerdonkscheiloop van de afdamming van de Oude Schelde tot tegen de Schelde.[7] Op de hierboven afgebeelde kaart van Semeelen zijn "*De Waterheyen*" echter niet ingekleurd en behoorden bijgevolg al lang onder Bornem. Wij citeren hier nogmaals het bovengenoemde register van 1640 en de Waterheide wordt hier gesitueerd onder Bornem: "*De Waterheyde liggende tusschen de Bornhemheyde ende de straete gaende naer Mariekercke*". Maar hoe zit het dan met de strook schorren en slobberiën tussen de huidige voetbalvelden van Mariekerke aan de Droogveldstraat en het Bransthoofd? Uit de donkere inkleuring op de Semeelen-kaart durven we afleiden dat deze smalle strook, misschien hier en daar onderbroken, eertijds tot Mariekerke behoorde. Een bijkomende vraag is of het ganse gebied van Beerdonk grondgebied Mariekerke was of een deel ervan tot Bornem behoorde? Uit diverse latere akten blijkt dat een gedeelte Beerdonk ook tot Bornem behoorde. Dat Beerdonk deels onder Bornem en deels onder Mariekerke viel, blijkt duidelijk uit

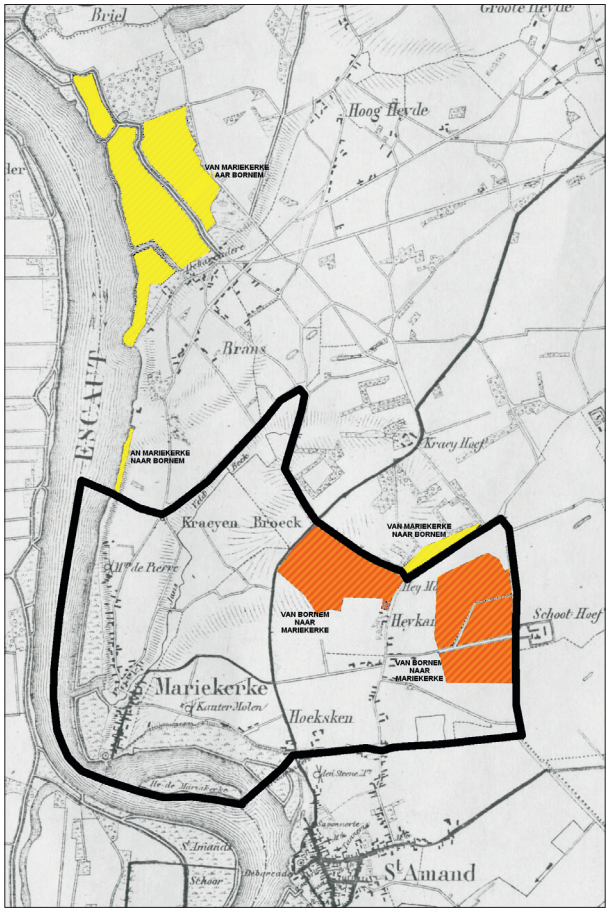

Grenscorrectie Mariekerke-Bornem 1806 (© B. Croket)

een schepenakte met betrekking tot de aankoop van landerijen behorende tot de Eegaelhoeve. Deze akte situeert in 1787 bepaalde grondpercelen tussen de weg genaamd "*Korte Land straet*" en de gemeentegrens van Weert, onder Bornem.

Op het kaartje[8] van Vertongen is duidelijk te zien waar de toenmalige scheiding tussen Bornem en Mariekerke zich bevond. We stellen vast dat de scheiding met Bornem – hier genoemd het "*Gescheet van Bornhem*" – loopt van aan het Bransthoofd langs het laatste uiteinde van de Scheldekil, verder vlak achter de Eegaelhoeve en wat verder naar het noorden langs het Beirdonckstraetken en tot tegen de Scheldeoever. Dit laatste straatje wordt op andere kaarten ook de Kortelandenstraat genoemd omdat deze weg van Beerdonk naar de Kortelanden loopt.

Zoals al aangehaald werd de gemeentegrens tussen Mariekerke en Bornem (Branst) omstreeks 1806 gewijzigd. Toen verloor Mariekerke niet alleen de strook langs de Schelde tot het Bransthoofd en het gedeelte in Beerdonk. Ook andere stukken werden overgeheveld, maar daar stond tegenover dat er nieuwe gronden bijkwamen. Een perceel van ongeveer 14 hectaren, gelegen ten westen van de Heymolen, aan de samenvloeiing van de Molenstraat met de Bornemstraat, ingesloten door de Molenstraat en de Weertstraat, transfereerde van Bornem naar Mariekerke. De

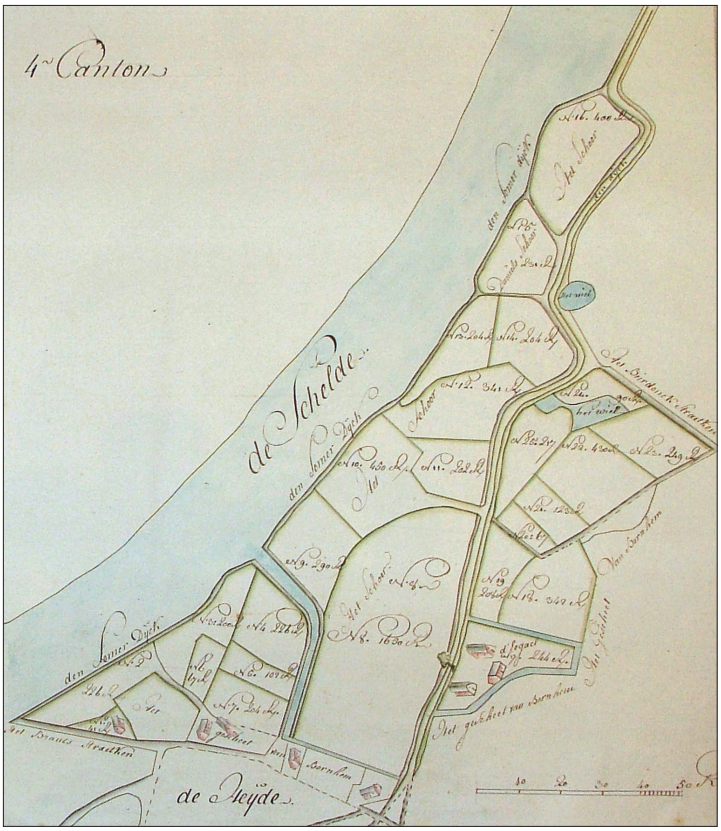

Vertongen (1787) naar Meysmans (1678) - Beerdonk en de Eegaelhoeve (© L. Rochtus)

gronden in de Meiren, ten westen van de Schoothoeve die gelegen is aan het Bornemse 't Hoogste, met een oppervlakte van ongeveer 17 hectaren verhuisden eveneens naar Mariekerke. Het gedeelte van Beerdonk dat onder Mariekerke viel had samen met de strook langsheen de Schelde een oppervlakte van ongeveer 33 hectaren.[9]

De Beerdonkpolder

Beerdonk is een gebied dat zowel tot het grondgebied van Mariekerke als van Branst-Bornem behoorde. Vandaag is er niets meer 'branstser' dan Beerdonk en wordt het niet meer geassocieerd met Mariekerke. De Beerdonkstraat begint aan de kerk in Branst en loopt naar Weert. Als we via de Beerdonkstraat naar Weert rijden dan komen we aan de rechterkant snel de *Schaafvelden* of de *Schaaf* tegen en een beetje verder, steeds op de rechterzijde van de weg, de *Kortelanden*, die lopen tot tegen de Oude Schelde. Beerdonk ligt dus enkel langs de linkerzijde van de Beerdonkstraat tot tegen de Schelde. Of we kunnen Beerdonk situeren: ten zuiden de Benedenstraat vanaf de kerk tot het Branst- of Scheldehoofd; ten westen de Schelde; ten noorden de vroegere gemeentegrens tussen Bornem en Weert die via een gracht in het verlengde loopt van de Oude Schelde naar de Schelde toe en ten oosten de Beerdonkstraat. Een gedeelte hiervan was vóór 1806 Mariekerks en een ander gedeelte Bornems grondgebied. Het oudste bekende document waarin we "*Bardonc*" terugvinden is het schattingsdocument van 1318. We zien ook dat Beerdonk in de 14de eeuw grotendeels eigendom was van Jacob Van Artevelde en zijn nakomelingen. In de oudste archivalia vinden we meermaals de benaming "*Bardonck*"[10] of "*Baerdonc binnen de parochie van Sente Marien Baesroden*".[11] We merken dat er sprake is van "*Baerdonck onder Bornhem*" en van "*Baerdonck onder Mariekercke*". "*Eegael*" is een toponiem dat we midden 16de eeuw voor de eerste maal tegenkomen in archivalia. De Eegaelhoeve bevond zich in Beerdonk en meer bepaald in het Mariekerkse deel ervan, samen met de kil, een inham van de Schelde ter hoogte van waar ooit de Eegaelhoeve stond. In een akte van 18 september 1362 staat dat de polder van Beerdonk 44 bunders groot was.[12] Ook uit verkoopakten van de Eegaelhoeve en het domein blijkt dat deze polder circa 50 hectaren omvatte. Andere schrijfwijzen, vooral op kaarten, zijn "*Beerndonck*" en zelfs "*Breendonck*".

Verbesselt situeert een zeer oude vissershaven op "*de samenvloeiing van de Oude Schelde en Durme*" of ter hoogte van het huidige veer tussen Weert en het Hamse Driegoten. De aanwezigheid is af te leiden uit de rolrekening van 1324-25.[13] De ontvanger vermeldt: "*acht schepen vanden visschers van Baesrode* (d.i. Mariekerke) *omme dat si visschen inde Schelde*" en verder: "*item van twee scepen in Berdonc*". Het is echter niet duidelijk of de aanlegplaats voor visserssloepen zich wel degelijk ter hoogte van het genoemde veer bevond. Verbesselt noteert in dezelfde bijdrage dat: "*Berdonk een oude aanlegplaats van visserssloepen in een kil van de Schelde*" is. De enige kil in Beerdonk is de kleine zijarm van de huidige Schelde ter hoogte van de kadastrale wijk Eegael. Rekening houdend met de ligging van deze kil en de relatieve bescherming die het bood voor de vissersboten opteren wij ervoor dat de 'vissershaven' zich inderdaad in de kil bevond. Er moeten dus destijds twee aanlegplaatsen geweest zijn voor vissersschepen in Mariekerke.

Het grondgebied van de voormalige parochie Branst

Branst is nooit een aparte administratieve entiteit geweest en was steeds een wijk of gehucht van Bornem. Wel werd het eind 19de eeuw een parochie, die recent opging in de groot-Bornemse parochie Onze-Lieve-Vrouw aan de Schelde. Om het grondgebied van Branst te definiëren, houden we ons aan de gewezen parochiegrenzen. Bij de oprichting van de parochie in 1895 werden de grenzen in het Belgisch Staatsblad gedefinieerd: "*Te beginnen van de grenzen van de gemeente Weert, de middellijn van de Kortelandenweg, tot aan het punt van samenkomst met de Luypeghemstraat; de middellijn dier straat tot aan den Luypeghemkouterweg; de midddellijn van dien weg tot aan het punt van samenkomst met de Heidestraat; de middellijn dier straat tot aan de Brantsche Dreef; de middellijn dier straat tot aan het punt van samenkomst met de Sint-Amandsdreef; de middellijn der Sint-Amandsdreef tot aan de grenzen der gemeente Mariekerke*". [14]

Hieronder zien we op een hedendaags stratenplan de gewezen parochiegrens in blauw omlijnd. We merken op dat de grens niet loopt over de Sint-Amandsesteenweg, zoals beschreven in het Staatsblad, maar een uitbreiding heeft rondom het Hof Ten Bossche, zodat 't Hoogste ook grotendeels tot de parochie behoorde. Naast Beerdonk, met de kadastrale wijk Eegael, situeerde een groot deel van Luipegem zich eveneens onder parochie Branst. Luipegem is een interessant gebied, gekend als aparte heerlijkheid met schepenen en een schout of meier. Luipegem begint, net zoals de Beerdonkstraat, aan de kerk van Branst en loopt zo verder richting Bornem centrum. Concreet strekt het Branstse deel van Luipegem zich uit tot de landweg die vanaf de huidige straat Luipegem naar het Windgat – in het K. B. aangeduid als Kortelandenweg – aan de Oude Schelde loopt en aan de overkant van de straat aan de wegel – in het K. B. aangeduid als Luipegemkouterweg – die naar

Luipegem Kouter loopt en de Nonnenbos kruist richting Brandheide. Langs de zuidzijde van het Bransthoofd vinden we naast de Schelde de Waterheide, die zich uitstrekte van de huidige voetbalvelden van Mariekerke tot aan het Bransthoofd. Andere wijken in Branst zijn de Kortelanden, de Schaafvelden en Kraeyenbroek. Een ander 'landmark' in het vroegere Branst waren de in de 17de eeuw gegraven Riddersmoeren, een visserijgebied gecreëerd door de Coloma's van Bornem.

Naast De Eegaelhoeve bevatte het omlijnde gebied nog andere hoeven. Uiteraard de Kraeyhoeve, gelegen langs de Sint-Amandsesteenweg, maar ook de belangrijke hoeven Ter Stuyft en het Hof Ten Bossche, korte tijd gekend als Triestenhof, in de wijk 't Hoogste. Andere toponiemen zijn de Kil in Beerdonk, de Langenbergstraat, de Botertaf, de Craspoenvelders, Den Hooghen Bosch, de Wittepassen onder Branst en Mariekerke, de Acht en de Zes Bunders, en 't Hofvelt.

Vóór de gebiedswijziging van 1806 behoorde de Heymolen tot Bornem, maar lag wel in het Branstse gebied. Het spreekt voor zich dat deze molen, opgericht begin 17de eeuw, een belangrijk element is in de lokale geschiedenis en dat Branst wel degelijk zijn rol heeft gehad in de ontwikkeling van het Land van Bornem.

Ten zuiden van Branst vinden we aansluitend Mariekerke, van oudsher een vissersdorp. Al in de 13de eeuw werd er gereglementeerd gevist op de Schelde. Naast de Heymolen waren er tijdens het Ancien Regime ook nog een rosmolen en een molen op de Kouter. Toponiemen zijn, naast de hogergenoemde wijken, onder andere Brootsende, de Kouter, de Gemeyne Heide, de Plaats, de Cuytekop, de Euselstraat, de Hemelrycken en de Wolfsheide.

Het totale grondgebied van de voormalige parochie Branst en de gemeente Mariekerke schatten we op 4 à 4,5 km².

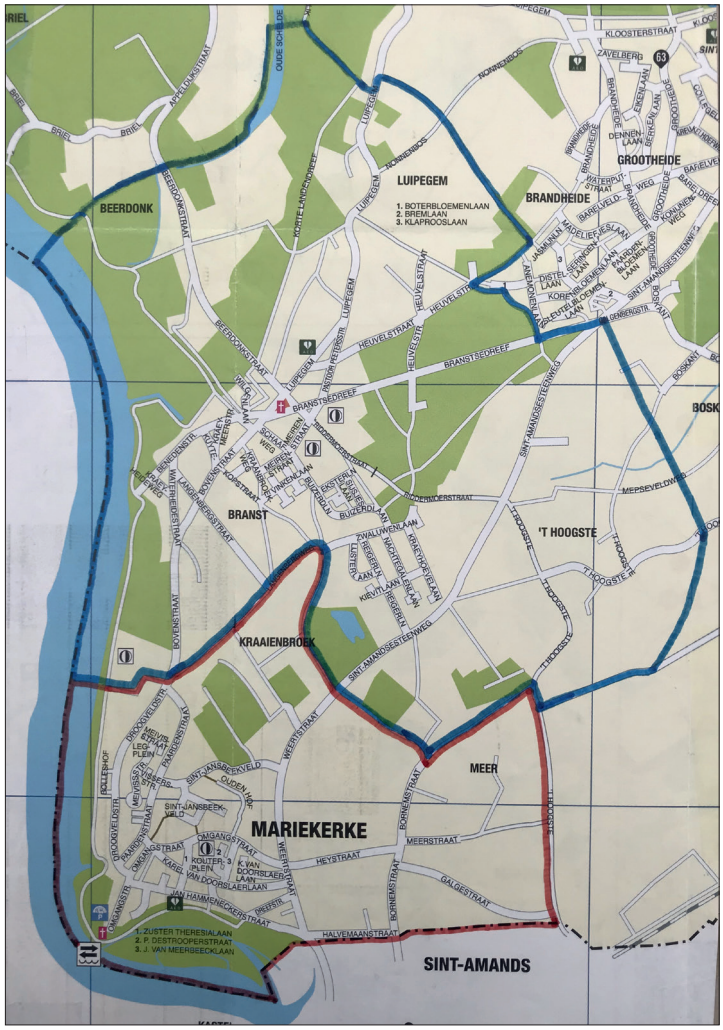

Parochiegrenzen Branst (blauw) en Mariekerke (rood)